

Özel Eğitim Uygulamalarına Yönelik Çocuk Gelişimi Programı Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi¹

Examination of Student Opinions of Child Development Program on Special Education Practices

Adem ARSLAN¹

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Başvuru Tarihi: 19.05.2022

Kabul Tarihi: 15.11.2022

Atf İçin / To Cite This Article: Arslan, A. (2022). Özel eğitim uygulamalarına yönelik çocuk gelişimi programı öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (REFAD)*, 2(2), 57-75.

ÖZ: Özel eğitime ihtiyacı olan birey “çeşitli nedenlerle bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey” olarak tanımlanmıştır. Meslek yüksekokullarında öğrenciler deneyim kazanmak amacıyla öğrenim gördüğü alanlarda farklı kuruluşlara uygulama eğitimlerine gönderilirler. Çocuk gelişimi program öğrencileri de özel eğitim uygulamalarına çeşitli kurumlarda devam etmektedirler. Bu araştırma, 2021-2022 eğitim öğretim yılında farklı özel eğitim kurumlarında uygulamaya devam eden 93 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinin içinde yer alan eylem araştırması deseni ile desenlenmiştir. Çalışma grubunu oluşturan katılımcıların seçilmesinde amaçsal örnekleme yöntemlerinden, maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Araştırma verileri görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilere betimsel ve içerik analizi yapılmıştır. Bu çalışmada özel eğitim uygulamalarında öğrencilerin özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere, öğretmenlere, ailelere, plana programa, sınıf yönetimine, çocukla iletişime, materyal kullanımına, özel eğitim kurumlarındaki fiziksel özelliklere yönelik görüşleri irdelenmiştir. Ayrıca özel eğitime yönelik sorunlara ve çözüm önerilerine yönelik sonuçlar araştırılmıştır. Araştırma sonucunda özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği, iletişim sorunları, içe kapanıklık, sosyal etkileşimin olmaması, zihinsel yorgunluk, çabuk sıkılma, saldırganlık, göz teması kuramama, dil gelişiminde zayıflık, yalnızlık, uyum sorunları, odaklanma ve mutsuzluk yaşadığı görülmektedir. Öğretmenlerin basit ve sade konuştukları, tek tek öğrencilerle ilgilendikleri, iyi iletişim becerilerine sahip oldukları, çocuk ile çocuklaştıkları, sınıf yönetim becerilerinin iyi olduğu, farklı etkinlikler yaptıkları, farklı öğrenme stratejileri uyguladıkları, planlı programlı oldukları, öğrenci öğrenmesiyle mutlu oldukları, öğrenci motivasyonunu sağladıkları, engel türüne göre yaklaştıkları, öğrenciyi iyi tanıdıkları, deneyimli oldukları anlaşılmıştır. Ailelerin çok ilgili oldukları, çocuklarına karşı çok hassas oldukları, öğretmen ile iletişim halinde oldukları, çocuğunun ihtiyaçlarının farkında oldukları tespit edilmiş; aileler çocuklarını çok sevdiklerini, onları kabullendiklerini ve aile eğitimlerine ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir. Plan ve programa yönelik yaş grubuna uygun hareket edildiği, sistematik, düzenli ve esnek olduğu, dikkat süresine ve engel türüne göre hareket edildiği, konu öğrenmeden diğerine geçilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler sınıfların materyal kullanımına uygun olduğunu, güvenli ve çocuğun gelişimine uygun ortam sunulduğunu, okulda rampaların olduğunu, sınıfların engel durumuna göre tasarlandığını, dikkat dağıtıcı faktörlerin olmadığını, lavabo ve tuvaletlerin çocuklara uygun olduğunu, sade bir

¹Dr. Öğr. Üyesi/Gümüşhane Üniversitesi/Çocuk Gelişimi Programı/ademarslan60005@hotmail.com
ORCID ID:0000-0002-7848-7395.

ortamın olduğunu, masa sandalye gibi araçların çocuklara uygun olduğunu, ısı-ışık-renk görünümünün uygun olduğunu, sınıfların geniş ve ferah olduğunu, okulun bahçesinin olduğunu vurgulamışlardır. Ulaşım, hijyen, fiziksel ortam, iletişim sorunu, paydaşların iş birliği, personel yetersizliği, materyal eksikliği gibi sorunların olduğu görülmüştür. Bu problemlerin çözümüne yönelik olarak okulun ulaşımı kolay yerlere yapılması, temizlik personel ve malzemelerinin artırılması, camlara korkulukların yapılması, tutunma barlarının yapılması, bahçenin geniş olması, asansör olması, ses yalıtımlı sınıflar olması, hareket eğitimlerinin artırılması önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: özel eğitim, çocuk gelişimi, özel eğitim uygulama

ABSTRACT: An individual in need of special education is defined as "an individual who, for various reasons, differs significantly from the expected level in terms of individual characteristics and educational qualifications". In vocational schools, students are sent to different institutions for practical training in their fields of study in order to gain experience. Child development program students also continue their special education practices in various institutions. This research was carried out with 93 students who continue to apply to different private education institutions in the 2021-2022 academic year. The study was designed with the action research pattern, which is one of the qualitative research methods. Maximum variation sampling, one of the purposive sampling methods, was used in the selection of the participants forming the study group. Interview technique was used to collect the research data. In addition, the results of the problems and solutions for special education were investigated. As a result of the research, it is seen that students who need special education experience learning difficulties, attention deficit, communication problems, introversion, lack of social interaction, mental fatigue, boredom, aggression, inability to make eye contact, weakness in language development, loneliness, adaptation problems, focusing and unhappiness. Of teachers; They talk simply and simply, they are interested in one by one students, they have good communication skills, they become children with children, their classroom management skills are good, they do different activities, they apply different learning strategies, they have a planned program, they are happy with student learning, they provide student motivation, type of disability. It was understood that they approached the learner well, they knew the learner well, and they were experienced. They stated that families are very interested in their children, they are very sensitive to their children, they are in contact with their teachers, they are aware of their children's needs, they love their children very much, they accept them and they need family education. It was concluded that the plan and the program were acted in accordance with the age group, that it was systematic, regular and flexible, that it was acted according to the attention span and the type of disability, and that it was not passed from learning the subject to the next. Students say that the classrooms are suitable for the use of materials, that a safe and suitable environment is offered for the development of the child, that there are ramps at the school, that the classrooms are designed according to the handicap situation, that there are no distracting factors, that the sinks and toilets are suitable for children, that there is a simple environment, that tools such as tables and chairs are suitable for children, They emphasized that the heat-light-color-appearance is appropriate, the classrooms are large and spacious, and the school has a garden. It has been observed that there are problems such as transportation, hygiene, physical environment, communication problem, cooperation of stakeholders, lack of personnel, lack of materials. The solutions to these problems are; They suggest that the school be built in easy-to-reach places, cleaning personnel and materials should be increased, railings should be built on the windows, grab bars should be built, the garden should be wide, there should be an elevator, there should be soundproofed classrooms, and movement training should be increased.

Keywords: special education, child development, special education application

1. GİRİŞ

2018 yılında yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre özel eğitim “bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim” olarak ifade edilmiştir. Turnbull vd. (2007) özel eğitimi, “eğitimin öğrencinin bireysel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla öğrenciye göre bireyselleştirilmesi” şeklinde tanımlamıştır. Özel eğitim, bireylerin farklı ihtiyaçları doğrultusunda, farklı özelliklere sahip alanında uzman bir ekip tarafından yürütülmektedir (Cavkayar, 2019, s.5). Akranlarından çeşitli nedenlerle önemli ölçüde farklılık gösteren ve engelden etkilenen bireyler, zorunlu eğitim döneminde örgün eğitimin bir biçimi olan özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Ülkemizde özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar görme yetersizliği, işitme yetersizliği, dil ve konuşma güçlüğü, kas ve sinir sistemi yetersizliklerine bağlı yetersizlikler, ortopedik yetersizlik, otizm, özel öğrenme güçlüğü, zihinsel yetersizlik, üstün yetenek, birden fazla yetersizlik, duygusal ve davranış bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, süreğen hastalık şeklinde sınıflandırılmıştır (Çakıroğlu, 2016). Özel eğitim kurumları; Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, gündüz eğitim kurumları, yatılı özel eğitim okulları, kaynaştırma eğitimi veren okullar ile resmi ve özel kurumlar, özel eğitim ve rehabilitasyon kurumları olarak eğitim hizmeti yürütmektedir (Baykoç Dönmez, 2010). Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin problem davranışlarının iyileştirilmesi ve yeni öğrenmelerin gerçekleştirilmesi, etkili planlama, uygun ortam ve işbirliği içinde yürütülen özel eğitim gerektirir (Gürgür, 2015).

Özel Eğitim öğretmenliği; Eğitim Fakültelerinin Özel Eğitim bölümlerine bağlı Görme Engelliler, İşitme Engelliler, Zihin Engelliler, Üstün Zekâlılar ve Özel Eğitim Öğretmenliği lisans programlarından mezun olan öğretmenleri kapsamaktadır (Çiğil, 2017). Bununla birlikte farklı lisans programlarını tamamlayan öğretmenler de Özel Eğitim Öğretmeni olarak çalışabilmektedirler (Özdamar, 2016).

Ülkemizde üniversite eğitimi sürecinde mezuniyet sonrası iş hayatına daha rahat uyum sağlamak ve deneyim kazanmak için çeşitli staj uygulamaları yapılmaktadır (Karacan ve Karacan, 2004, s.168). Meslek Yüksek Okullarında öğrenciler deneyim kazanmak amacıyla öğrenim gördüğü alanlarda farklı kuruluşlara uygulama eğitimlerine gönderilmekte; Çocuk Gelişimi program öğrencileri de özel eğitim uygulamalarına çeşitli kurumlarda devam etmektedirler. Gümüşhane Üniversitesi Çocuk Gelişimi Programı öğrencileri de haftada 4 saat özel eğitim kurumlarında uygulamalara katılmaktadır. Bu çalışma öğrencilerin 11 hafta boyunca devam ettikleri 4 saatlik özel eğitim uygulama eğitimlerini değerlendirmektedir. Çalışmada, özel eğitim kurumlarına Özel Eğitim Uygulamaları dersi kapsamında devam eden Çocuk Gelişimi programı öğrencilerinin bakış açısı ile öğrencilere, öğretmenlere, ailelere, plan ve programa, fiziksel özelliklere, sınıf yönetimine, çocuk ile iletişime, materyal kullanımına, yaşanan sorunlara ve çözüm önerilerine yönelik durumun tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Öğretmenlerin ya da öğretmen adaylarının özel eğitim ya da özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler ve eğitimlerine yönelik görüşlerine yönelik çalışmaların (Yaralı, 2015; 2016) sınırlı olması çalışmanın önemini artırmaktadır. Öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik bakış açılarındaki değişimin ana nedenleri aldıkları meslek dersleri ve uygulamalara katılmaları (König & Rothland, 2012; Sinclair, 2008). Aynı zamanda öğretmenlerin mesleki deneyimleri arttıkça, yapabildiklerini gördükçe ve çalışacakları grubun özelliklerini tanıdıkça yeterlilik algıları da yükselebilmektedir (Ergül vd., 2013). Çalışma ayrıca özel eğitim kurumlarında verilen hizmetlerde niteliksel bir artış sağlamayı, uygulamalarda verimliliği arttırmayı ve ilgili literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda özel eğitim kurumlarına dışarıdan dâhil olan öğrenciler tarafından sorunlar ve çözümlere yönelik öneriler geliştirilmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Çocuk Gelişimi Programında öğrenim gören uygulama öğrencilerinin özel eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu kapsamda şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Özel eğitim uygulamalarında gözlemediğiniz öğrencilere ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
2. Özel eğitim uygulamalarında gözlemediğiniz öğretmenlere ilişkin düşünceleriniz nelerdir?

3. Özel eğitim uygulamalarında gözlemlediğiniz ailelere ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
4. Özel eğitim uygulamalarında plan ve programa ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
5. Özel eğitim uygulamalarında eğitim ortamının fiziksel özelliklerine ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
6. Özel eğitim uygulamalarında sınıf yönetimine ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
7. Özel eğitim uygulamalarında çocukla iletişim ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
8. Özel eğitim uygulamalarında materyal kullanımı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
9. Özel eğitim uygulamalarında gözlemlediğiniz sorunlar nelerdir?
10. Özel eğitim uygulamalarında gözlemlediğiniz sorunlara yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Özel eğitim uygulamalarının öğrenci görüşlerine göre incelenmesini hedefleyen bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olan eylem araştırması deseni ile desenlenmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin özel eğitim uygulamalarını incelemek, özel eğitimde yaşanan sorunları ve çözüm önerilerini belirlemek çalışmanın eylem araştırması niteliğini kazanmasını sağlamıştır. Johnson'a (2015) göre nitel araştırma yöntemlerinden olan eylem araştırması, sınıf ve okul ortamlarında yapılan ve uygulamada var olan bir sorunu, durumu ya da öğretimi irdelemek için yapılan araştırmalardır. Eylem araştırmalarında öğretmenlerin aktif rollerinin olması sebebiyle öğretim süreçlerini geliştirerek sorunlara çözüm bulma boyutu literatürde çoklukla irdelenmiştir. Eylem araştırması, uygulamada karşılaşılan sorunların belirlenmesine ve çözümlenmesine yönelik olarak bir okulda çalışan yönetici, öğretmen, eğitim uzmanı gibi kişilerin kendi başlarına ya da bir araştırmacıyla birlikte uygulama sürecini yürüttükleri bir araştırma türüdür. Eylem araştırmasında araştırmacı, süreci yakından takip etmekte elde edilen sonuçları kolaylıkla uygulamaya aktarabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Johnson'a (2015) göre eylem araştırmasının amacı, gerçek bir okul problemi veya durumunun belirlenerek önceden planlanmış sistematik uygulamalar yoluyla bireyin öğretim uygulamalarını geliştirmek veya okulun işlevini artırmaktır. Problemlerin çoğu tek bir araştırmayla çözülemediği için eylem araştırması hiç bitmeyen bir süreçtir. Eylem araştırması, uygulamayı geliştirmenin ya da iyileştirmenin bir yolu olarak ifade edilebilir (Glesne, 2012). Bu araştırmaların sonucunda özel eğitim uygulamaları süreci izlenmiştir. Eylem araştırmalarının yapısına uygun olarak bu çalışmada özel eğitimde uygulama yapan öğrenciler ile görüşülmüş ve uygulamaların etkilerine ilişkin nitel veriler toplanarak çözümlenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; Çocuk Gelişimi Programında öğrenim gören 93 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırma, 2021-2022 eğitim öğretim yılının güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Katılımcı öğrencilerin %92,5'i kadın, %7,5'i erkektir. Öğrencilerin %45'i birinci öğretim, %55'i ikinci öğretim öğrencisidir. Gözlemlenen öğretmenlerin %31'i erkek, %69'u ise kadındır. Öğretmenlerin %61'i 0-5 yıl arası, %26'sı 5-10 yıl arası, %13'ü 10 yıl ve üzeri çalışmaktadır. Gözlemlenen öğretmenlerin % 59'u Okul Öncesi öğretmeni, % 8,6'sı Çocuk Gelişimi öğretmeni, %4,3'ü Sınıf öğretmeni, %5,3'ü diğer branşlardandır. Araştırmaya dâhil olan okulların %43'ü özel eğitim uygulama okulu, %30'u özel eğitim meslek okulu, %21,5'i özel eğitim anaokulu, %5,3'ü özel eğitim anasınıfıdır. Gözlenen öğrencilerin %2,1'i bedensel engelli, %56,9'u zihinsel engelli, %31,1'i otizmli, %1'i görme engelli, %6,4'ü işitme engelli, %2, 1'i Down Sendromu olarak tanılanan öğrencilerdir. Katılımcılar araştırmacı tarafından belirlenen araştırma planı kapsamında araştırmaya katılmak için gönüllü olduklarını bildirmişlerdir. Bu araştırma için çalışma grubunun oluşturulmasında nitel araştırmanın amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan maksimum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Maksimum örnekleme yöntemine göre araştırmacının kendi oluşturduğu ölçütler doğrultusunda belirlenen durumlar çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Tablo 1: Çalışma Grubunu Tanımlayıcı Özellikler

Değişkenler		f	%
Öğrenci Cinsiyeti	Erkek	7	7,5
	Kadın	86	92,5
	Toplam	93	100
Öğrenci Öğrenim Türü	Birinci Öğretim	42	45
	İkinci Öğretim	51	55
	Toplam	93	100
Gözlemlenen Öğretmen Cinsiyeti	Bay	29	31
	Bayan	64	69
	Toplam	93	100
Mesleki Kıdem	0-5 yıl	57	61
	5-10 yıl	25	26
	10 ve üzeri	10	13
	Toplam	93	100
Gözlemlenen Öğretmen Branşı	Özel Eğitim	21	22,5
	Okul Öncesi Eğitimi	55	59
	Çocuk Gelişimi	8	8,6
	Sınıf Öğretmeni	4	4,3
	Diğer	5	5,3
	Toplam	93	100
Gözlemlenen Okul Türü	Özel Eğitim Uygulama Okulu	40	43
	Özel Eğitim Meslek Okulu	28	30
	Özel Eğitim Anaokulu	20	21,5
	Özel Eğitim Sınıfı	5	5,3
	Toplam	93	100
Özel Eğitim İhtiyaç Türü	Bedensel	2	2,1
	Zihinsel	53	56,9
	Otizm	29	31,1
	Görme	1	1
	İşitme	6	6,4
	Down Sendromu	2	2,1
	Toplam	93	100

2.3. Veri Toplama Süreci

Bir il merkezinde beş farklı devlet okulunda uygulama eğitimlerine devam eden 93 öğrenci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öğrencilerin kendilerini rahat hissettikleri yerlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yaklaşık olarak 25 dakika sürmüş ve ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Kaydedilen görüşme notları daha sonra dijital ortama aktarılarak analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından ilgili literatüre dayalı olarak hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda görüşmeler, kişilerin herhangi bir durum ya da olguya yönelik duygu ve düşüncelerini kendi gerçekliği çerçevesinde anlamaya olanak sağlamaktadır (Patton, 1997). Görüşme formunda bulunan sorular; öğrencilerin özel eğitim uygulamaları konusundaki görüşlerini anlamaya ve uygulamalardaki durumu ortaya çıkarmaya yöneliktir. Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak amacıyla görüşme formundaki sorular iki alan uzmanı tarafından irdelenmiş ve bu irdellemeler neticesinde gereken düzeltmeler yapılmıştır. Hazırlanan görüşme formları tek tek öğrencilere dağıtılmış ve bu sırada görüşme formundaki soruların daha iyi değerlendirilebilmesi için sorularla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla araştırmaya dair veri toplama ve analiz süreçleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak için veriler her bir araştırmacının ifadelerine göre ayrı ayrı analiz edilmiştir.

2.3. 1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada özel eğitim uygulamalarını öğrenci görüşlerine göre incelemek için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yapılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda görüşme formunda on soru yer almaktadır. Veri toplama aracının oluşturulmasında çocuk gelişimi programı öğrencilerinin gözlemlediği öğrencilere, öğretmenlere, ailelere, plan ve programa, fiziksel özelliklere, sınıf yönetimine, çocukla iletişime, materyal kullanımına, sorunlar ve çözümlere yönelik araştırmalar taranmıştır. Literatür taraması neticesinde oluşturulan soruların kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla bu alanda çalışmalar yapmış iki Eğitim Bilimleri uzmanının sorulara ilişkin görüşleri alınarak sorular tekrar düzenlenmiştir. Soruların anlaşılabilirliğini test etmek ve pilot uygulama yapmak için araştırma sürecinde bulunmayan farklı beş öğrenci ile deneme görüşmeleri yapılmış ve anlaşılmayan ifadeler tekrar düzenlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada görüşme notlarından elde edilen nitel veriler içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Bu analiz türünde amaç, verileri açıklamak için çeşitli kavram ve ilişkiler ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu bağlamda veriler temalara ayrılırken elde edilen anlamlar ve ilişkiler dikkate alınmıştır. Elde edilen tüm nitel veriler öncelikle bilgisayar ortamına aktarılmış, verilerin tamamı okunmuş, incelenmiş ve anlam ilişkileri dikkate alınarak kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalardan yola çıkarak tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Temaların yorumlanması ve tartışılması sonucunda veri analizi süreci tamamlanmıştır.

2.5. Geçerlik-Güvenirlik

Nitel veriler için kalite ve inanılabilirlik iki önemli kavram olarak ifade edilmiştir. Araştırmanın kalite ve inanılabilirliğini sağlamak için nitel verilerin bulgularında anlamlı ilişkiler kurularak tablolar oluşturulmuş ve bire bir alıntılarla desteklenmesi yaklaşımı benimsenmiştir. Raporlama sürecinde ise bütün detayların raporda yer almasına özen gösterilmiştir. Araştırmanın inanılabilirliğini artırmak için veri analizi sürecinde, temalar ve alt temaların oluşturulma sürecinde eğitim bilimleri alanındaki iki araştırmacı ile birlikte çalışılmıştır. Her iki araştırmacının oluşturduğu temalar ve alt temalar incelenerek fikir birliğine ulaşana kadar değişiklik ve düzenleme yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen görüşme dökümleri, sınıf öğretmenlerine gösterilerek katılımcı onayı alınmıştır. Elde edilen verilerin, öğretmenin düşüncelerini doğru temsil ettiğinden emin olunması sağlanarak araştırmanın geçerliliğini artırmak hedeflenmiştir (Merriam, 2013).

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya ait alt problemler temel alınarak ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya ait alt problemlere ilişkin ortaya çıkan bulgular ayrı ayrı başlıklar ile değerlendirilmiştir.

3.1. Özel Eğitim Uygulamalarında Gözlemlediğiniz Öğrencilere İlişkin Düşünceleriniz Nelerdir?

Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda özel eğitim uygulamalarında özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere ilişkin düşünceleri alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğrenciye Yönelik Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Birey	Olumlu İfadeler	Saygılılar	4
		Gerçek sevgi var	3
		Uyumlular	2
		Kendine özgü	2
		Etkinliklere severek katılım	5
		Öğretmeni sevme	3
		İlerlemeler görünüyor	8
		Görevleri iyi yapma	5
	Olumsuz İfadeler	Sorumluluk almıyor	4
		Sınıfta katılım yok	3
		Sadece kendi isteği olsun	4
		İsteksizlik	9
	Genel Durumu	Öğrenme güçlüğü	12
		Dikkat eksikliği	12
		İletişim sorunları	11
		Sosyal etkileşim yok	10
		Hafif engel düzeyi	10
		Zihinsel yorgunluk	9
		Çabuk sıkılma	8
		Saldırganlık	8
		Unutkanlık	8
		İçe kapanıklık	8
		Sessiz sakin	7
		Göz teması kurmama	5
		Dil gelişimi zayıf	5
		Yalnızlık	4
		Unutma	4
		Uyum sorunları	4
	Pekiştireç olmadan odaklanmama	4	
	Mutsuzluk	2	

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğrenciler ile görüşmelerden elde edilen veriler olumlu, olumsuz ve genel durum olmak üzere üç alt temada gruplandırılmıştır. Öğrenciler özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin olumlu özelliklerini saygılı olması, gerçek sevgi olması, uyumlu olması, kendine özgü olması, öğretmeni sevmesi, görevleri iyi yapması ve ilerlemeler görünmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Sorumluluk almaması, katılım göstermemesi, sadece kendi isteği olmasını istemesi ve isteksizlik ise olumsuz özellikler olarak belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerine göre özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin genel durumunda ise öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği, iletişim sorunları, içe kapanıklık, sosyal etkileşimin olmaması, zihinsel yorgunluk, çabuk sıkılma, saldırganlık, göz teması kuramama, dil gelişiminde zayıflık, yalnızlık, uyum sorunları, odaklanma ve mutsuzluk görülmektedir. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K12: Gözlemediğim down sendromlu A.... Çok tatlı ve sevecen bir çocuk. İçinde gerçek sevgi var. Ailesi de çok sıcakkanlı, A. gelip bana sarılıyor.

K1: Çocuk çikolata olmadan hiçbir şey yapmıyor, etkinliklere katılımda zorluk yaşıyor, öğretmenimiz çok sabırlı.

K18: Dikkat eksikliği var, çok çabuk sıkılıyor, algılama sorunu var.

3.2. Özel Eğitim Uygulamalarında Gözlemediğiniz Öğretmenlere İlişkin Düşünceleriniz Nelerdir?

Öğrenciler ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ışığında özel eğitim uygulamalarında öğretmenlere yönelik düşünceler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğretmenlere Yönelik Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Özel Eğitim Öğretmeni	Kişilik Özellikleri	Sabırlı	20
		Merhametli	17
		Sağduyulu	10
		Adil	8
		Yardımsaver	8
		Güler yüzlü	8
		Donanımlı	7
	Olumsuz Yönler	İlgisizlik	3
		Farklı branş	2
		Dersler çok verimsiz	2
		Aşırı kuralcı	2
	Genel Özellikleri	Basit ve sade konuşuyor	9
		Tek tek ilgileniyor	8
		İyi iletişim becerisine sahip	8
		Çocukla çocuklaşıyor	7
		Sınıf yönetim becerisi iyi	7
		Farklı etkinlikler yapıyor	7
		Materyalleri çok etkili kullanıyor	6
		Farklı öğrenme stratejileri uyguluyor	6
		Planlı programlı	6
		Öğrenci öğrenmesiyle mutlu oluyor	5
		Motivasyonu sağlıyor	5
		Planlı programlı	4
		Engel türüne göre yaklaşıyor	4
		Tuvalere bile götürüyor	3
		Öğrenciyi iyi tanıyor	2
		Deneyimli	2
		Sınıfta iki öğretmen olması çok etkili	1

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretmenlere yönelik görüşler kişilik özellikleri, olumsuz özellikler ve genel özellikler alt temalarında incelenmiştir. Öğrenciler öğretmenlerin sabırlı, merhametli, sağduyulu, adaletli, yardımsaver, güler yüzlü ve donanımlı olduklarını ifade etmektedirler. Ancak bazı öğrenciler öğretmenlerin ilgisiz olduklarını, derslerin verimsiz geçtiğini, aşırı kuralcı olduklarını ve farklı branşta olduklarını ifade etmektedirler. Öğretmenlerin genel olarak ise; basit ve sade konuştuklarını, tek tek öğrencilerle ilgilendiklerini, iyi iletişim becerilerine sahip olduklarını, çocuk ile çocuklaştıklarını, sınıf yönetim becerilerinin iyi olduğunu, farklı etkinlikler yaptıklarını, farklı öğrenme stratejileri uyguladıklarını, planlı programlı olduklarını, öğrenci öğrenmesiyle mutlu olduklarını, öğrenci motivasyonunu sağladıklarını, engel türüne göre yaklaştıklarını, öğrenciyi iyi tanıdıklarını, deneyimli olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K33: Sınıfta iki tane öğretmen olması çocuklar için çok yararlı olduğunu düşünüyorum, öğretmenlerden bir tanesi okul öncesi öğretmeni ve çocuklara farklı etkinlikler yapıyor, diğeri özel eğitim öğretmeni ise çocukların engeliyle çok yakından ilgileniyor.

K40: Öğretmenin çocukla çok iyi iletişim kurduğunu gözlemliyorum, ayrıca sınıf yönetim becerisine sahip olduğunu düşünüyorum.

K42: Öğretmen öğretim tekniklerini çok başarılı uyguluyor.

3.3. Özel Eğitim Uygulamalarında Gözlemlediğiniz Ailelere İlişkin Düşünceleriniz Nelerdir?

Ailelere yönelik öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler olumlu ve olumsuz olmak üzere incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Ailelere Yönelik Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Ailelere Yönelik	Olumsuz	Çok ilgisiz	8
		İlgisiz	6
		Sorumsuz	4
		Toplantıya katılmadı	3
		Çocuğun kişisel bakımı yok	2
		Çocuğun ilerlediğini düşünmüyor	2
	Bilgim yok	Hiç görmedim	6
		Bilgi sahibi değilim	4
	Olumlu	Çok ilgili	16
		İlgili	12
		Çocuklarına hassas	10
		Öğretmen ile iletişim halinde	9
		Çocuğun ihtiyaçlarının farkında	8
		Aile eğitimleri önem taşıyor	6
Çocuğu çok sevmekte		4	
Çocuğu kabullenmiş		3	

Tablo 4'te görüldüğü gibi öğrenciler ile görüşmelerden elde edilen veriler üç alt temada gruplandırılmıştır. 25 öğrenci ailelere yönelik olumsuz görüş bildirirken, 10 öğrenci hiçbir bilgi sahibi olmadığını belirtmiş, 68 öğrenci ise olumlu geribildirimler vermiştir. Ailelerin çok ilgili olduklarını, çocuklarına karşı çok hassas olduklarını, öğretmeni ile iletişim halinde olduklarını, çocuğunun ihtiyaçlarının farkında olduklarını, çocuklarını çok sevdiklerini, onları kabullendiklerini ve aile eğitimlerine ihtiyaçları olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K8: Öğretmenlerle iletişim halindeler, sorun olduğunda telefon ile görüşüyorlar.

K21: Çocukları ve eğitimleri ile çok ilgililer, öğretmenlerin isteklerine hemen cevap veriyorlar, en küçük şeyde irtibat halindeler.

K40: Hiç görmedim, öğretmen hiçbir şey demedi, galiba ebeveyni yok.

3.4. Özel Eğitim Uygulamalarında Plan ve Programa İlişkin Düşünceleriniz Nelerdir?

Öğrenciler ile yapılan görüşmelerde plan ve programa yönelik görüşleri incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Plan ve Programa İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Plan ve Program	Özellikler	Yaş grubuna uygun	9
		Sistemantik	9
		Esnek	5
		Düzenli	5
		Zamanında uygulanıyor	2
		Dikkat süresine göre hareket ediliyor	2
		Konu öğrenmeden diğerine geçilmiyor	2
		Engel türüne göre hareket ediliyor	2
	Olumlu	Plan uygulanıyor	30
		Kaba değerlendirme formu	19
		BEP uygulanıyor	20
	Olumsuz	Plan uygulanmıyor	7

Tablo 5'te görüldüğü gibi olumlu, olumsuz ve özellikler olarak üç alt temada gruplandırılmıştır. Plan ve programa ilişkin olumlu ifadelerle göre öğrenciler planın, kaba değerlendirme formlarının ve BEP'in uygulandığını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler planların uygulanmadığını düşünmektedirler. Plan ve programa yönelik yaş grubuna uygun hareket edildiğini, sistematik, düzenli ve esnek olduğunu, dikkat süresine ve engel türüne göre hareket edildiğini, konu öğrenmeden diğerine geçilmediğini düşünmektedir. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K14: Kaba değerlendirme formları ile öğrencilerin durumları tespit edildi.

K18: BEP uygulanıyor, etkinlikler zamanında yapılıyor, materyaller kullanılıyor.

K80: Plan uygulanmıyor, çok fazla esnek, ders yapılmıyor.

3.5. Özel Eğitim Uygulamalarında Eğitim Ortamının Fiziksel Özelliklerine İlişkin Düşünceleriniz Nelerdir?

Öğrenciler ile yapılan görüşmelerde eğitim ortamının fiziksel özellikleri incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Eğitim Ortamının Fiziksel Özelliklerine İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Eğitim Ortamının Fiziksel Özellikleri	Olumsuz	Ulaşım zor	3
		Teknolojik araçlar az	3
		Köşeler sivri	2
		Materyal eksikliği var	2
		Yerler kaygan	2
		Büyük değil	2
		Gürültü var	2
		Yeterli hareket alanı yok	2
		Beden eğitimi sınıfı yok	2
		Olumlu	Materyal kullanımına uygun
	Güvenli ortam		7
	Çocukların gelişimine uygun		7
	Rampa var		5
	Engel gruplarına göre tasarlanmış		5
	Dikkat dağıtıcı faktör yok		5
	Lavabolar çocuğa göre		5
	Karışık olmayan sade bir ortam		4
	Masa, sandalye çocuklara göre		4
	Isı		4
	Işık		3
	Renk		3
	Görünüm		3
	Tedbirler alınmış		3
	Uygulama evi çok etkili		2
	Ferah, geniş		2
	Bahçesi var		1
	Hareket imkânı var		1

Tablo 6'da görüldüğü gibi eğitim ortamının fiziksel özelliklerine yönelik görüşler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki alt temada gruplandırılmıştır. Öğrenciler ulaşımın zor olduğunu, teknolojik araçların az olduğunu, köşelerin sivri olduğunu, materyal eksikliğini olduğunu, yerlerin kaygan olduğunu, dışarıdan gürültü geldiğini, sınıfların küçük olup yeterli hareket alanının olmadığını, beden eğitimi sınıfının olmamasını olumsuz olarak ifade etmişlerdir. Öğrenciler olumlu olarak sınıfların materyal kullanımına uygun olduğunu, güvenli ve çocuğun gelişimine uygun ortam sunulduğunu, okulda rampaların olduğunu, sınıfların engel durumuna göre tasarlandığını, dikkat dağıtıcı faktörlerin olmadığını, lavabo ve tuvaletlerin çocuklara uygun olduğunu, sade bir ortamın olduğunu, masa sandalye gibi araçların çocuklara uygun olduğunu, ısı, ışık, renk ve görünümün uygun olduğunu,

sınıfların geniş ve ferah olduğunu, okulun bahçesinin olduğunu vurgulamışlardır. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K19: Sınıflar çok sade ve çocuklara göre tasarlanmış, pencerelerde korkuluklar bulunmakta.

K23: Dışarıdan gürültü geliyor rahatsız edici ses yalıtımı olmalı.

K90: Sınıfta dikkat dağıtıcı nesnelere yok, bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Isı, ışık, renk güzel. Çocuklara göre her şey.

3.6. Özel Eğitim Uygulamalarında Sınıf Yönetimine İlişkin Düşünceleriniz Nelerdir?

Öğrenciler ile yapılan görüşmeler aracılığıyla sınıf yönetimine yönelik düşünceleri incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Sınıf Yönetimine Yönelik Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Sınıf Yönetimi	Fiziksel Özellikler	Sınıf ortamı uygun	10
		Isı, ışık	9
		Sınıfın büyüklüğü	9
	Plan-program	BEP var	5
		Sistemli	5
		Esnek	5
		Plana göre hareket ediliyor	5
	Zaman	Ders süreleri kısa	4
		Dikkat süresine göre değişiyor	4
		Kurallara tam uyuluyor	3
	İlişki	Birlikte hareket ediliyor	16
		Öğretmen sürekli uyarıyor	15
		Öğretmen sınıfa hâkim	11
		Düzen var	11
		Soru sorma çok sık var	8
		Disiplin var	8
		Görseller kullanılmalı	8
		Rol model olmak önem taşıyor	7
	Davranış	Motivasyon sağlanmaya çalışılıyor	9
		Yönergeler vurgulanıyor	9
Farklı etkinlikler uygulanıyor		9	
Pekiştireçler kullanılıyor		8	
Deneyerek öğrenme fırsatı sunuluyor		8	
Dikkat toplanmaya çalışılıyor		7	

Tablo 7’de görüldüğü gibi görüşmelerden elde edilen veriler fiziksel özellikler, plan, program, zaman, ilişki ve davranış olmak üzere beş alt temada gruplandırılmıştır. Öğrenciler fiziksel ortama yönelik sınıf ortamının uygun olduğunu, ısı, ışık, sınıf büyüklüğü açısından sorun olmadığını ifade etmişlerdir. Sınıf yönetiminin plan program boyutunda planın sistemli ve esnek olduğunu, BEP’in uygulandığını belirtmişlerdir. Zaman boyutunda ise dikkat süresine göre hareket edildiğini, kurallara tam uyulduğunu, ders süresinin kısa olduğu görüşündedirler. Sınıf yönetiminin ilişki boyutunda; birlikte hareket edildiğini, öğretmenin sınıfa hâkim olduğunu, sınıfta düzen ve disiplinin olduğunu, soru sormanın sık olduğunu, görsellerin kullanılması gerektiğini düşünmektedirler. Davranış olarak ise; öğretmenin motivasyonu artırmaya çalıştığını, yönergelerin uygulandığını, farklı etkinliklerin

uygulandığını, pekiştireçlerin kullanıldığını, dikkat toplanmaya çalışıldığını, deneyerek öğrenmeye fırsat sunulduğunu ifade etmişlerdir. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K14: Sınıfta birlikte hareket ediliyor, düzenli bir ortam söz konusu ancak bazen ağlama nöbetleri geçiriyor çocuk, öğretmen sınıfa hâkim.

K27: Disiplin var, öğretmen her şeyin farkında, ailelerin yaklaşımı yetersiz ama çocuklar yeni şeyler öğreniyor.

K39: Dikkat süreleri çok kısa, öğretmen ona göre programı değiştiriyor, göz teması çok az, öğretmen onun için çaballıyor.

3.7. Özel Eğitim Uygulamalarında Çocukla İletişim ile İlgili Düşünceleriniz Nelerdir?

Öğrenciler ile yapılan görüşmelerde çocukla iletişim süreci incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Çocuk ile İletişime Yönelik Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Çocukla İletişim	Sözsüz İletişim	Yüz ifadeleri	5
		Göz teması	10
		Beden dili	5
		Dokunma	2
		Hareketler	2
	Sözlü İletişim	Söz kısa, anlaşılır	20
		Ses tonu	17
		Açık, net ifade	15
		Etkin dinleme	10
	İletişim Dili	Emir cümleleri	18
		Kendini ifadeye fırsat verme	15
		Soru-cevap	14
		Dikkat çekme	10
		Dokunma	8
		Empatik yaklaşım	7
		Ben dili	5
	İletişim Sorunları	Dinlememe	4
		Sesleri çıkaramama	4
		Teknik engeller	4
Psikolojik engeller		3	

Tablo 8’de görüldüğü görüşmelerden elde edilen veriler dört alt temada gruplandırılmıştır. Sözsüz iletişime yönelik yüz ifadeleri ile iletişim kurulduğuna, göz temasının önemli olduğuna, beden dili, dokunma ve hareketlerin önemine değinilmiştir. Sözlü iletişim öğelerinde ise ses tonunun iyi ayarlandığını, konuşmaların kısa ve anlaşılır olduğunu, etkin dinlemenin gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Çocuklarla iletişimde emir cümlelerinin kullanıldığını, çocuğun kendini ifade etmesine fırsatlar sunulduğunu, soru cevap yönteminin çok kullanıldığını, bazen dokunarak iletişim kurulduğunu ve empatik yaklaşıma önem verildiğini belirtmişlerdir. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K20: Sınıfta öğretmen emir kipleri kullanıyor, ilk başta anlamamıştım ama şimdi anlıyorum ki gerekli.

K27: Bazen aynı dil kullanılıyor bazen mümkün olmuyor. İletişim kurmak çok zor, göz temasının çok önemli olduğunu anladım.

K38: Öğretmen çocuğun elinden tutuyor yoksa zor oluyor, öğretmenimiz çok özverili. Dokunarak anlatmak zorunda kalıyor.

3.8. Özel Eğitim Uygulamalarında Materyal Kullanımı ile İlgili Düşünceleriniz Nelerdir?

Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre materyal kullanımına ilişkin veriler incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde tasnif edilerek Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Materyal Kullanımına İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Materyal Kullanımı	Olumlu	Materyaller var	30
		Materyaller çok sık kullanılıyor	19
		Materyaller sık kullanılıyor	17
		Materyaller kullanılıyor	15
	Olumsuz	Materyaller yok	5
		Materyaller kullanılmıyor	3
		Yetersiz	3
	Genel Özellikler	Öğretim amaçlarına uygun	10
		Basit, sade, anlaşılır	9
		Uygulama fırsatı sunuyor	7
		Gelişim özelliklerine uygun	7
		Bireysel farklılıklara dikkat ediliyor	6
		Sağlığa uygun	5
		Öğrencileri güdüyor	4
		Öğrenmeyi pekiştirici	3
Yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı	3		

Tablo 8’de görüldüğü gibi materyal kullanımına ilişkin görüşmelerden elde edilen veriler olumlu, olumsuz ve genel özellikler olmak üzere üç alt temada gruplandırılmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu materyal kullanıldığı, 11 öğrenci ise materyallerin kullanılmadığı görüşündedir. Materyallere ilişkin genel özellikleri ise öğrenciler; öğretim amaçlarına uygun, basit, sade anlaşılır, uygulama fırsatı sunduğu, gelişim özelliklerine uygun, bireysel farklılıklara dikkat edildiği, sağlığa uygun olduğu, öğrencileri güdülediği, öğrenmeyi pekiştirdiği, yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunulduğu ifadeleriyle belirtmişlerdir. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K16: Materyaller öğretmenin eli ayağı, çok sık kullanılıyor, çok anlamlı.

K21: Materyaller sağlığa uygun olmalı, bazı materyaller böyle değil, öğretmen yönetime bunu ifade etti.

K27: Sınıfımız çok küçük materyaller yetersiz, öğretmen çok zorlanıyor, çünkü özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için vazgeçilmez.

3.9. Özel Eğitim Uygulamalarında Gözlemlediğiniz Sorunlar Nelerdir?

Öğrenciler ile yapılan görüşmeler aracılığıyla özel eğitim uygulamalarında gözlemlenen sorunlar tespit edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Gözlemlenen Sorunlara İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Gözlemlene Sorunlar	Öğrenciye yönelik	Dikkatini toplamak	11
		İlgisizlik	10
		Davranış problemleri	9
		Sağlık sorunları	9
	Derslerin verimsiz olması	5	

Öğretmene yönelik	İletişim sorunları	5
	Sınıf yönetim becerisi	4
	Materyal kullanımı	4
Ailelere yönelik	Bilgi eksikliği	21
	Ekonomik sorunlar	18
	Kabullenmeme sorunu	18
	Olumsuz anne baba tutumu	17
Yöneticilere yönelik	Koordinasyon sorunu	4
	Tolerans düzeyi	3
Genel Sorunlar	Ulaşım	10
	Hijyen	9
	Fiziksel ortam	8
	İletişim sorunu	8
	Paydaşların işbirliği sorunu	5
	Personel yetersizliği	5
	Materyal eksikliği	4

Tablo 10’da görüldüğü gibi öğrencilerle özel eğitim uygulamalarındaki sorunlara yönelik yapılan görüşmelerden elde edilen veriler öğrenciye, öğretmene, aileye, yöneticilere yönelik sorunlar ve genel sorunlar olmak üzere beş alt temada gruplandırılmıştır. Öğrenciye yönelik sorunlar dikkatini toplayamama, ilgisizlik, davranış problemleri ve sağlık sorunlarıdır. Öğretmene yönelik sorunlar derslerin verimsiz olması, sınıf yönetim becerisi, iletişim sorunları ve materyal kullanım sorunu olarak görülmektedir. Ailelere yönelik sorunlar bilgi eksikliği, kabullenmeme sorunu, ekonomik sorunlar, olumsuz anne baba tutumudur. Yöneticilere yönelik sorunlar koordinasyon ve tolerans düzeyi sorunudur. Ayrıca genel sorunların ise ulaşım, hijyen, fiziksel ortam, iletişim sorunu, paydaşların iş birliği, personel yetersizliği, materyal eksikliği olduğunu belirtmişlerdir.

K17: Öğrencilerin derslerde dikkatini toplamak çok büyük sorun, hemen dağılıyorlar, dikkat süreleri çok kısa.

K39: En büyük sorunun ailelerin çocuğu kabullenmemesi olarak görüyorum. Çocuk kirli kıyafetlerle okula geliyor.

K90: Materyal var ama kullanılmıyor ne yazık ki.

3.10. Özel Eğitim Uygulamalarında Gözlemlediğiniz Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileriniz Nelerdir?

Öğrencilerle yapılan görüşmelerde çözüm önerilerine yönelik düşünceleri tespit edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kod, alt tema ve temalar halinde Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Çözüm Önerilerine Yönelik Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Çözüm Önerileri	Öğrenciye yönelik	Dikkat çalışmaları yapmak	10
		Davranış yönetimi becerileri edindirmek	8
		Yaşam becerilerini kazandırmak	8
	Öğretmene yönelik	Plan-programı takip etmek	5
		Farklı öğretim teknikleri kullanılmalı	4
		Uygulamalı sınıf yönetim etkinlikleri	3
		Materyal kullanımını teşvik etmek	3
	Ailelere yönelik	Aile eğitimlerini yaygınlaştırmak	20
		Ekonomik destek olmak	17
		Duygusal destek vermek	17
		Ebeveynlik becerilerini artırmak	13

Yöneticilere yönelik	Öğretmenlerle koordinasyonu artırmak	5
	Paydaşlarla ortak hareket etmek	5
Genel Çözümler	Okul ulaşımı kolay yerlere yapılmalı	11
	Temizlik personeli ve malzeme arttırılmalı	10
	Camlara korkuluklar yapılmalı	8
	Tutunma barları olmalı	8
	Bahçe geniş olmalı	7
	Asansör olmalı	5
	Ses yalıtımı olmalı	4
	Hareket eğitimleri artırılmalı	4

Tablo 11’de görüldüğü gibi öğrencilerle görüşmelerden elde edilen veriler beş alt temada gruplandırılmıştır. Özel eğitim uygulamalarında öğrenciye yönelik çözüm önerilerini; dikkat çalışmaları yapmak, davranış yönetim becerilerini geliştirmek, yaşam becerileri kazandırmak olarak belirtmişlerdir. Öğretmenlere yönelik çözüm önerilerinde plan, programın uygulanmasını, farklı öğretim tekniklerini kullanmayı, materyal kullanımının teşvik edilmesini önermektedirler. Çocuk gelişim programı öğrencileri aile eğitimlerinin yaygınlaştırılmasını, ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesini ve ailelere ekonomik ve duygusal destek verilmesini önermektedir. Yöneticilere yönelik olarak öğretmenlerle koordinasyonun artırılmasını, paydaşlarla birlikte hareket etmeyi önermektedirler. Genel çözümler temasında ise; okulun ulaşımı kolay yerlere yapılmasını, temizlik personeli ve malzemelerinin artırılmasını, camlara korkulukların yapılmasını, tutunma barlarının yapılmasını, bahçenin geniş olmasını, asansör olmasını, ses yalıtımlı sınıflar olmasını, hareket eğitimlerinin artırılmasını önermektedirler. Bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

K26: Bence en önemli çözüm aile eğitimleri, ailelere destek verilmeli.

K47: Okul ortamı farklı engel gruplarına göre iyice tasarlanmalı, ulaşım sorunları giderilmeli.

K88: Beden eğitim sınıfı olmalı ve hareket eğitimleri artırılmalı çünkü çocuklar çok severek katılıyor.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu bölümde, Özel Eğitim Uygulamaları kapsamında özel eğitim kurumlarına giden Çocuk Gelişimi Programı öğrencilerinin Özel Eğitim Uygulamaları ile ilgili görüşlerine yönelik sonuçlar tartışılmıştır.

“Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Öğrenciler” temasına ait bulgularda öğrenciler özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin olumlu özelliklerini saygılı olması, gerçek sevgi taşıması, uyumlu olması, kendine özgü olması, öğretmeni sevmesi, görevleri iyi yapması ve ilerlemeler görünmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Sorumluluk almaması, katılım göstermemesi, sadece kendi isteği olmasını istemesi ve isteksizlik ise olumsuz özellikler olarak belirtmektedir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuca göre öğrencilerin genel durumunda ise öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği, iletişim sorunları, içe kapanıklık, sosyal etkileşimin olmaması, zihinsel yorgunluk, çabuk sıkılma, saldırganlık, göz teması kuramama, dil gelişiminde zayıflık, yalnızlık, uyum sorunları, odaklanma ve mutsuzluk görülmektedir. Zihinsel engelli bireyler hem kısa süreli bellekte bilgi toplama ve kullanma, öğrenmeye yönelik dikkat, ortak dikkat ve dikkat dağıtıcı uyaranları kontrol etme, yetersizlik düzeyine bağlı olarak alıcı ve ifade edici dil kullanımı, sorunun nasıl çözüleceğini planlama, çözümleri kontrol etme, uygulama ve değerlendirme gibi üst bilişsel alanlarda sorunlar yaşarlar. Ayrıca düşük motivasyon ve öğrenilen bilgilerin genellenmesi ile sosyal, davranış ve uyum sorunları göstermektedir (Çifçi-Tekinarslan, 2019, s. 170). Benzer şekilde özel eğitim alan bazı öğrencilerde dikkat çekmek, hoş olmayan bir işten kaçmak veya istediğini elde etmek için problem davranışlar sergilemek görülebilmektedir (Sucuoğlu ve Demir, 2017). Bu sonuçlara benzer şekilde Demir ve Kale’nin (2019) araştırmasında özel gereksinimli öğrencilerin diğer öğrencilerle etkinlik yaparken sorun yaşadıkları, özel eğitim sınıflarının uygun yerlere yerleştirilmediği, özel gereksinimli öğrencilerin etiketlenip dışlandığı, sınıfta gerekli donanımın yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim- öğretim yalnız

okulda ve öğretmenler ile yürütülen bir süreç olarak düşünülmemelidir. Okul dışında kalan zamanların da verimli ve nitelikli bir biçimde değerlendirilmesinin sağlanması için ödev etkinlikleri tercih edilmektedir (Şahin ve Altınay, 2008).

“Öğretmenlere Yönelik Görüşler” temasına ait bulgular incelendiğinde üç alt temanın ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler öğretmenlerin sabırlı, merhametli, sağduyulu, adaletli, yardımsever, güler yüzlü ve donanımlı olduklarını belirtmişlerdir. Ancak bazı öğrenciler öğretmenlerin ilgisiz olduklarını, derslerin verimsiz geçtiğini, aşırı kuralcı olduklarını ve farklı branşta olduğunu ifade etmektedirler. Öğretmenlerin genel olarak ise; basit ve sade konuştukları, tek tek öğrencilerle ilgilendikleri, iyi iletişim becerilerine sahip oldukları, çocuk ile çocuklaştıkları, sınıf yönetim becerilerinin iyi olduğu, farklı etkinlikler yaptıkları, farklı öğrenme stratejileri uyguladıkları, planlı programlı oldukları, öğrencinin öğrenmesiyle mutlu oldukları, öğrencinin motivasyonunu sağladıkları, engel türüne göre yaklaştıkları, öğrenciyi iyi tanıdıkları, deneyimli oldukları görülmüştür. Yıldız (2015) öğretmenlerin özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencileri sınıf içi etkinliklere yeterince dahil etmediklerini ve bu nedenle bu öğrencilerin sınıfta yıkıcı davranışlarda bulunma eğiliminde olabileceklerini belirtmektedir. Özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin engel türlerine göre öğretmenlerin tutum ve desteğinin değiştiğini belirten araştırmacılar da vardır (Khan, Hashmi ve Khanum, 2017). Avcıoğlu (2017) bazı öğretmenlerin sınıfta engelli öğrencilerle hiç iletişim kurmadıklarını, özellikle zihinsel engelli öğrenciler sınıfta istenmeyen davranışlar sergilediklerinde çoğunlukla onlarla konuşmamayı veya tepkisiz kalmayı tercih ettiklerini ve öğrencilerin sınıfta olumlu davranışlar sergilediklerinde onları çeşitli şekillerde ödüllendirdiği sonucunu bulmuştur.

“Ailelere Yönelik Görüşler” teması ile ilgili ailelere yönelik 25 öğrenci olumsuz görüş bildirirken, 10 öğrenci hiçbir bilgi sahibi olmadığını, 68 öğrenci ise olumlu geribildirimler vermiştir. Ailelerin çok ilgili olduklarını, çocuklarına karşı çok hassas olduklarını, öğretmeni ile iletişim halinde olduklarını, çocuğunun ihtiyaçlarının farkında olduklarını, çocuklarını çok sevdiğini, onları kabullendiklerini ve aile eğitimlerine ihtiyaçları olduklarını ifade etmişlerdir. Öncül de (2012) özel eğitime muhtaç çocuğu olan ailelerin çocuğunun eksik olduğu becerilerin nasıl kazanılacağı, çocukla sağlıklı iletişimin nasıl kurulacağı, çocuğun davranışlarının nasıl kontrol edileceği gibi konularda desteğe ihtiyacı olduğunu belirtmektedir.

“Plan ve Programa İlişkin Görüşler” temasına ait bulgularda öğrenciler planın, kaba değerlendirme formlarının ve BEP’in uygulandığını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler planların uygulanmadığını düşünmektedirler. Plan ve programa yönelik yaş grubuna uygun hareket edildiğini, sistematik, düzenli ve esnek olduğunu, dikkat süresine ve engel türüne göre hareket edildiğini, konu öğrenmeden diğerine geçilmediğini belirtmektedirler. BEP, özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için hazırlanmış öğretimde kullanılan bir programdır. Şahin ve Gürbüz (2016) BEP’lerin öğretmenler tarafından hazırlanmadığını ve genellikle internetten elde edildiğini, uygulansa bile BEP’lerin öğrenci yetersizlik düzeyine uygun olmadığını belirlemiştir. Demirbilek ve Levent (2020) öğretmenlerin bu öğrenciler için kaynaştırma öğrencileri için BEP hazırlarken bu planları hazırlamak için yeterince dikkat ve özen göstermediğini, BEP hazırlık aşamasını ekstra bir iş yükü olarak gördüğünü belirtmektedir. Anılan ve Kayacan (2015) da BEP’in uygulanmasında öğretmenlerin yetersiz olduklarını tespit edilmiştir.

“Fiziksel Özellikler” temasına ait bulgular fiziksel özelliklerine yönelik görüşler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki alt temada gruplandırılmıştır. Öğrenciler ulaşımın zor olduğunu, teknolojik araçların az olduğunu, köşelerin sivri olduğunu, materyal eksikliğinin olduğunu, yerlerin kaygan olduğunu, dışarıdan gürültü geldiğini, sınıfların küçük olup yeterli hareket alanının olmadığını, beden eğitimi sınıfının olmamasını olumsuz olarak ifade etmişlerdir. Öğrenciler olumlu olarak sınıfların materyal kullanımına uygun olduğunu, güvenli ve çocuğun gelişimine uygun ortam sunulduğunu, okulda rampaların olduğunu, sınıfların engel durumuna göre tasarlandığını, dikkat dağıtıcı faktörlerin olmadığını, lavabo ve tuvaletlerin çocuklara uygun olduğunu, sade bir ortamın olduğunu, masa, sandalye gibi araçların çocuklara uygun olduğunu, ısı, ışık, renk, görünümün uygun olduğunu, sınıfların geniş ve ferah olduğunu, okulun bahçesinin olduğunu vurgulamışlardır.

“Sınıf Yönetimi” temasına ait bulgular fiziksel özellikler, plan, program, zaman, ilişki ve davranış olmak üzere beş alt temada gruplandırılmıştır. Öğrenciler fiziksel ortama yönelik sınıf

ortamının uygun olduğunu, ısı, ışık, sınıf büyüklüğü açısından sorun olmadığını ifade etmişlerdir. Sınıf yönetiminin plan program boyutunda planın sistemli ve esnek olduğunu, BEP'in uygulandığını belirtmişlerdir. Zaman boyutunda ise dikkat süresine göre hareket edildiği, kurallara tam uyulduğu, ders süresinin kısa olduğu görüşündedir. Sınıf yönetiminin ilişki boyutunda; birlikte hareket edildiği, öğretmenin sınıfa hâkim olduğu, sınıfta düzen ve disiplinin varlığı, soru sormanın sık olduğu, görsellerin kullanılması gerektiği görüşleri dile getirilmiştir.

“Çocukla İletişim” temasına ait bulgular incelendiğinde sözsüz iletişime yönelik yüz ifadeleri ile iletişim kurulduğu, göz temasının önemli olduğu, beden dili, dokunma ve hareketlerin önemine değinilmiştir. Sözlü iletişim öğelerinde ise ses tonunun iyi ayarlandığı, konuşmaların kısa ve anlaşılır olduğu, etkin dinlemenin gerçekleştiği ifade edilmiştir. Çocuklarla iletişimde emir cümlelerinin kullanıldığını, çocuğun kendini ifade etmesine fırsatlar sunulduğunu, soru cevap yönteminin çok kullanıldığını, bazen dokunarak iletişim kurulduğunu ve empatik yaklaşıma önem verildiğini belirtmişlerdir (Yıldırım, 2018). Arslan vd. (2022) yaptıkları çalışmada özel eğitimde çalışan öğretmenlerin ailelerle iletişim kurarken doğrudan iletişim, yüz yüze iletişim, telefon iletişimi, toplantılar, okul giriş çıkışları, çevrim içi toplantılar, ev ziyaretleri, küçük not kağıtları ve samimiyetle iletişim kurduklarını ifade etmektedirler.

“Materyal Kullanımı” temasına ilişkin görüşmelerden elde edilen veriler olumlu, olumsuz ve genel özellikler olmak üzere üç alt temada gruplandırılmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu materyal kullanıldığı, 11 öğrenci ise materyallerin kullanılmadığı görüşündedir. Materyallere ilişkin genel özellikler alt temasına göre öğrenciler materyallerin öğretim amaçlarına uygun olduğunu, basit, sade anlaşılır olduğunu, uygulama fırsatı sunduğunu, gelişim özelliklerine uygun olduğunu, bireysel farklılıklara dikkat edildiğini, sağlığa uygun olduğunu, öğrencileri güdülediğini, öğrenmeyi pekiştirdiğini, yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunulduğunu belirtmişlerdir. Khan, Hashmi ve Khanum, (2017) öğretmenlerin yeterli materyallere sahip olmadıklarını tespit etmiştir.

“Çözüm Önerileri” teması kapsamında öğrenciler özel eğitim uygulamalarında öğrenciye yönelik çözüm önerilerini; dikkat çalışmaları yapmak, davranış yönetim becerilerini geliştirmek, yaşam becerileri kazandırmak olarak belirtmişlerdir. Öğretmenlere yönelik çözüm önerilerinde plan, programın uygulanmasını, farklı öğretim tekniklerini kullanmayı, materyal kullanımının teşvik edilmesini önermektedir. Çocuk Gelişimi programı öğrencileri aile eğitimlerinin yaygınlaştırılmasını, ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesini ve ailelere ekonomik ve duygusal destek verilmesini önermektedir. Yöneticilere ise öğretmenlerle koordinasyonun artırılmasını, paydaşlarla birlikte hareket etmeyi önermektedir. Genel çözümler temasında ise; okulun ulaşımı kolay yerlere yapılmasını, temizlik personeli ve malzemelerinin artırılmasını, camlara korkulukların yapılmasını, tutunma barlarının yapılmasını, bahçenin geniş olmasını, asansör olmasını, ses yalıtımlı sınıflar olmasını, hareket eğitimlerinin artırılmasını önermektedirler.

KAYNAKLAR

- Arslan, A., Saruhan, U., & Saruhan, Y. (2022). Değer odaklı aile eğitimine yönelik özel eğitimde görev yapan öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 13(1), 165–176.
- Anılan, H., & Kayacan, G. (2015). Sınıf öğretmenlerinin gözüyle kaynaştırma eğitimi gerçeği [The reality of inclusive education through classroom teachers]. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 74-90.
- Avcıoğlu, H. (2017). Classroom teachers' behaviors and peers' acceptance of students in inclusive classrooms. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17(2), 463-492. doi: 10.12738/estp.2017.2.0034
- Avcıoğlu, H. (2011). Zihin engelliler sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamaya ilişkin görüşleri. *Ankara üniversitesi eğitim fakültesi özel eğitim dergisi*. 12(1) 39-53.
- Baykoç Dönmez, N. (2010). Öğretmenlik programları için özel eğitim. Baykoç, N.(Ed.). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2010). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Cavkaytar, A. (2019). Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim (3-29)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Cooper, H. (2001). Homework for all-in moderation. *Educational Leadership* 58,(7), 34–45
- Cooper, H. (2006). *The battle over homework: Common ground for administrators, teacher, and parents*. Third Edition Thousand Oaks, CA: Press.
- Cooper, H. M. (2015). *The battle over homework: common ground for administrators, teachers, and parents (3rd ed.)*. Newyork: Carrel Books.
- Çakıroğlu, O. (2016). Özel eğitimde temel kavramlar. V. Aksoy (Ed.), *Özel eğitim* (1. Baskı, ss. 2-18) içinde. Pegem Akademi.
- Çitil, M. (2017). *Türkiye'de özel eğitim: Tarihsel, politik ve yasal gelişmeler*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Demir, S. ve Kale, M. (2019) İlkokullarda özel eğitim sınıflarında karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 354-373.
- Demirbilek, M., & Levent, F. (2020). Kaynaştırma sınıflarında özel eğitim alan öğrencilere yönelik öğretmen davranışlarına ilişkin rehberlik öğretmenlerinin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(3), 479-511.
- Demirel, Ö. (2000). Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Ergül, C., Baydık, B., & Demir, Ş. (2013). Özel eğitim öğretmen adaylarının ve öğretmenlerinin zihin engelliler öğretmenliği lisans programı yeterliklerine ilişkin görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 499-522.
- Glesne, C. (2012). Nitel araştırmaya giriş. (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gürgür, H. (2015). İşbirliği süreci. İ. H. Diken (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma (232-254)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Johnson, A. P. (2015). Eylem araştırması el kitabı. (Çev. Ed. Y. Uzuner ve M. Özten-Anay). Ankara: Anı.
- Karacan, S., & Karacan, E. (2004). Meslek Yüksekokullarında (MYO) yapılan staj uygulamalarına ilişkin bir araştırma: Kalite ve verimlilik için iş yerleri-MYO işbirliğinin gereği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 168-184.
- Khan, I. K., Hashmi, S. H., & Khanum, N. (2017). Inclusive education in government primary schools: Teacher perceptions. *Journal of Education and Educational Development*, 1(4), 32-47. doi: 10.22555/joed.v4i1.1331
- Kemertaş, İ. (2003). Öğretimde planlama ve değerlendirme. İstanbul: Birsen Yayınevi.
- König, J., & Rothland, M. (2012). Motivations for choosing teaching as a career: Effects on general pedagogical knowledge during initial teacher education. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 40(3), 289-315.
- Küçükahmet, L. (2004). Öğretimde planlama ve değerlendirme. Ankara: Nobel Basımevi.
- MEB. (2018). *Millî Eğitim Bakanlığı özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. Ankara.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber. (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sinclair, C. (2008). Initial and changing student teacher motivation and commitment to teaching. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 36(2), 79-104.
- Şahin, Z. G., & Gürbüz, R. (2016). Kaynaştırma öğrencilerini eğiten ortaokul öğretmenlerinin yeterlikleri üzerine. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 6(1), 138-160. doi: 10.17984/adyuebd.89881

- Öncül, N. (2012). Özel gereksinimli çocuk ailesini anlayalım. Cavkaytar, A. (Ed.), *Özel Eğitimde Uygulamalı Aile Eğitimi* (s. 12-26). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Özdamar, O. (2016). *Öğretmenlerin özel eğitim sınıflarında yardımcı teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi EğitimBilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özabacı, Nilüfer (2004). Sınıfta sorunlu ve özel öğrencilerin yönetimi. (Edt: Mehmet Şişman-Selahattin Turan). Sınıf Yönetimi. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
- Patton, M.Q. (1997). How to use qualitative methods in evaluation. Newbury park, CA: SAGE Publications.
- Turnbull, A., Turnbull, R., & Wehmeyer, M. L. (2007). *Exceptional lives: Special education in today's schools*. Merrill Prentice Hall.
- Yaralı, D. (2015). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,17(2), 431-456. doi: 10.17556/jef.02712
- Yaralı, D. (2016). Öğretmen adaylarının özel eğitim dersine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 59-76.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yıldız, N. G. (2015). Teacher and student behaviors in inclusive classrooms. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(1), 177-184. doi: 10.12738/estp.2015.1.2155
- Yıkılmış, A. ve Özbey, F. Y. (2009). Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezlerinden beklentilerinin ve önerilerinin belirlenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1, 124-153.